

ДОСВІД ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ЗНАТЬ У НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ 1917–1927 РР.

Статтю присвячено аналізу шкільної практики формування економічних знань учнів у навчальних закладах України. Визначено основні напрями впровадження економічних знань у період становлення української державності (1917–1920 рр.) та на початку радянської влади (1921–1927 рр.).

Ключові слова: трудові монотехнічні 7-річні школи, комерційні школи, профільні моделі, навчальні плани.

На основі вивчення історико-педагогічної літератури, монографічних видань визначено, що потреби господарського життя, соціально-економічний стан країни (стародавні часи); формування товарного виробництва, товарно-житлових відносин (середньовіччя); впорядкування системи майнових відносин, торговельних операцій (Київська Русь); застосування домашнього (приватного) господарства (XVII–XVIII ст.); перехід від феодально-кріпацьких до капіталістичних відносин (XVIII–XIX ст.); зародження теоретичних економічних знань (XVIII ст.) зумовили розвиток економічних знань у країнах світу в різні історичні періоди. Наприкінці XIX – на початку XX ст. розвиток промисловості потребував грамотних та освічених працівників зі знанням економіки, історії, математики, фізики, фахівців з торгівлі, виробництва, мореплавства. Саме в цей період на Україні створилася цілісна система комерційної освіти (комерційні інститути, училища, курси, торговельні школи), яку забезпечували дисципліни економічної спрямованості: бухгалтерія, політична та комерційна географія, теорія комерції, економія.

У сучасних дослідженнях історико-педагогічного характеру знайшло відображення формування економічних знань на початку XX ст. у школах України, зокрема такі питання: висвітлення історії економічної думки та економічної освіти України (В. Зайчук, Л. Медвідь); економічна освіта в контексті історії українського шкільництва (Ж. Єльченко, Н. Калениченко, О. Сухомлинська); характеристика реформаторських етапів становлення вітчизняної шкільної освіти (Л. Березівська), профільного навчання (Н. Анісіна, С. Вольянська), зокрема економічного в Україні у XX ст. (І. Климчук).

Однак на сьогодні відсутнє історико-педагогічне дослідження, у якому узагальнено теорію та практику формування саме економічних знань учнів у контексті освітніх процесів середньої школи України 1917–1927 рр. Актуальність статті зумовлена також потребою розв'язання суперечності між нагромадженим позитивним досвідом реалізації економічних знань шкільної освіти саме на початку XX ст., коли в гімназіях, комерційних школах як обов'язковий предмет вводилася економіка, та відсутністю його критичного узагальнення.

Мета статті – розкрити основні напрями формування економічних знань учнів у навчальних закладах України у 1917–1927 рр.

З огляду на проблему дослідження, інтерес становить період становлення української державності (1917–1920 рр.) та початок радянської влади (1920–1927 рр.). За ці роки було, на думку О. Сухомлинської, “сформовано національну шкільну політику, з’явилися перші контури національної системи освіти і виховання. Національна парадигма стала теоретичною і практичною підвалиною діяльності нової школи разом з парадигмою трудової школи” [6].

Незважаючи на складні соціально-економічні (економічна криза, відсутність коштів, міжнародна ізоляція), суспільно-політичні (політична криза, утвердження радянської влади на теренах України, громадянська війна), організаційно-педагогічні (непідготовленість учительства до змін, брак освітянських кадрів та навчальної літератури) умови, було розроблено педагогічні засади впровадження основ економічних знань у школі.

Міністерством народної освіти за “Проектом єдиної школи” до початку 1918/1919 н. р. було створено школи I–III ступенів з профільної моделі за чотирма відділами (гуманітарний, реальний, економічний, дівочий) та розроблено тимчасові навчальні плани, в які вводиться політична економія. Аналіз планів показує, що на економічному відділі додатково викладалися політична економія (економіка. – Г.В.), комерційна арифметика; на дівочому відділі – бухгалтерія. Зауважимо, що в навчальних планах відповідно до типу школи на II та III ступенях навчання відводилася різна кількість годин на політичну економію. Так, у 1919 р. на тиждень відводиться для класичних українських гімназій та українських середніх шкіл (реальний відділ) у 8-му класі – 3 години, а в останній – додатково 3 години в курсі “Логіка і психологія”, до якого входять знання з політичної економії, статистики, кооперації; для українських середніх шкіл (філологічного відділу) у 8-му класі – 2 години; для гуманітарного відділу з двома давніми мовами та у школі з трьома новими мовами (1920 р.) у 12-му класі – 2 години; для економічного відділу вводиться комерційна арифметика у 9–10-му класах – 1 година на тиждень, бухгалтерія у 11-му класі – 2 години, у 12-му класі – 3 години [2].

Аналіз відомостей про розбудову й поширення освіти в Україні з 1917 до 1922 рр. показує, що кількість трудових шкіл зростає (збільшується кількість і комерційних, і торговельних шкіл, відповідно, до 91 і 18). Як бачимо, протягом 1919–1920 рр. у школах економічні знання формуються як при викладанні спеціальних предметів (політична економія, комерційна арифметика, бухгалтерія), так і на окремих предметах (економічна географія, географія УСРС, економічна географія України, праця, логіка і психологія), які відображали національний компонент освіти. Саме ці предмети викладались вперше в історії державної школи, тому педагоги-науковці розробляють підручники: “Українознавство” (С. Єфремов, 1923 р.), “Економічна географія України” (К. Воблог, 1922 р.; О. Сухова, 1923 р.). Зміст економічних знань у нових підручниках, починаючи з 1921 р., підкреслював досягнення України в різних галузях, віддаючи перевагу радянському способу життя перед капіталістичним. З боку нормативних документів

ішов процес теоретичної розробки і практичного втілення в життя основних принципів діяльності школи нового типу (політехнічне навчання, праця як засіб формування всебічно розвинутої особистості, зв'язок школи з життям, активізація вивчення основ економіки, забезпечення колективістичних начал у всій навчально-виховній роботі, залучення дітей до самоврядування в ході організації виробничої практики) [3].

Ознайомлення з навчальними планами показує, що подальше поглиблення економічних знань спостерігається тільки з 1927 р., коли Наркомос УСРР, впроваджуючи радянську модель шкільної освіти, вводить у навчальні плани єдиної трудової монотехнічної 7-річної школи тематики комплексів, що містять такі економічні знання [8, с. 20–21]:

– I обов'язкового концентру трудшколи – село (1-й рік: життя та праця в родині і в школі; осінні роботи в сільському господарстві; 2-й рік: наше село; робота на селі взимку; весняні роботи на селі; 3-й рік: проробка сільськогосподарських продуктів (колективне господарювання); фабрично-заводська праця в місті; 4-й рік – колективізація та індустріалізація сільського господарства; промисловість та електрифікація; соціалістичне будівництво країни), місто (1-й рік: життя і праця людей міста взимку; 2-й рік: дрібне виробництво нашого району; наш виробничий заводський район; 3-й рік – місто як економічний і культурний центр; наше підприємство; зв'язок між городом і селом; 4-й рік: колективізація та індустріалізація сільського господарства; промисловість та електрифікація; соціалістичне будівництво Країни Рад);

– II концентру трудшколи – міський варіант (5-й рік: місто; село раніше та тепер; зв'язок між містом і селом; 6-й рік: народне господарство СРСР та індустріалізація; промисловість та робочий клас; 7-й рік: світ перед соціальною революцією), сільський варіант – виробничі теми (1–5-й роки: поліпшення дрібного скотарства та птахівництва; як збільшити врожай; 2–6-й роки: як поліпшити та поширити скотарство; як поліпшити та поширити розвиток товарних культур; 3–7-й роки: як організувати та вести сільське господарство; електрифікація сільського господарства), суспільствознавчі теми (1–5-й роки: село тепер і раніше; промисловість і робочий клас раніше і тепер; громадсько-політичне життя раніше і тепер; 2–6-й роки: народне господарство СРСР та індустріалізація; 3–7-й роки: РСФСР та боротьба за перемогу комунізму).

У пояснювальній записці програми зазначалося, що збільшено години на практичну діяльність і враховано педологічні критерії і водночас потреби народного господарства [8]. Зміст економічних знань орієнтовано на максимальне зближення суспільних наук з практикою соціалістичного будівництва. А види знань відображали особливості радянського будівництва, формувалися відповідно до соціально-економічних змін (воєнний комунізм, неп, голод, перехід до індустріалізації), мали міцний зв'язок з “виробничими процесами”, з “господарськими процесами перебудови країни”. Водночас зміст економічних знань розкривав людину як основу продуктивної сили суспільства, як соціально-класову істоту, здатну свідомо впливати на суспільне життя; неминучість загибелі капіталізму; політичну економію як класову науку.

З появою низки нових документів щодо трудової школи виникла проблема співвідношення виробничого навчання та соціально-економічного характеру виховання підростаючого покоління.

Слід зазначити, що на початку ХХ ст. у працях українських педагогів Східної Галичини в галузі теорії та практики організації національної школи відображалися питання виховання людини праці, господаря. Так, Т. Біленький, учитель промислової школи, який за заслуги на педагогічній ниві отримав звання шкільного радника, розуміючи значення кооперативного руху, наголошував, що господарські, торговельні й промислові справи є основою для практичного навчання селян. Головною педагогічною ідеєю педагога М. Федюшки була ідея національного виховання. Виховним ідеалом для нього був “ідеал великої та гармонійної індивідуальності”, вихованої на “змісті українського національного виховання”, зміст якого є “не минувшість і не теперішність, а майбутнє, той майбутній ідеал України”, що базується на міцному господарстві [1, с. 195]. М. Базик, педагог, громадсько-культурний діяч, розглядаючи проблему вибору звання (*фах, професія. – коментар Г.В.*) у школі, зазначав, що “у тісному зв’язку з великим розвитком господарського життя на Заході – зародилася ідея поради у виборі звання”. Педагог стверджував, що у школі “порада вибору звання орієнтується на господарське життя і має високі соціально-господарські цілі”, тому вчителю необхідно “перебрати у свої руки звання не виховання і навчання та підготовку шкільної молоді до правильного вибору звання”. Я. Біленький, педагог, громадсько-політичний діяч, писав: “Новочасна школа дбає не так за вивчення літератури, як за, по можливості, глибоке й всебічне пізнання ... світогляду, релігії, законодавства, природничих, господарських і економічних цінностей ...” [1, с. 93]. А. Домбровський як педагог створив на селі, де працював, для молоді читальні (осередки) “Сільського господаря”; як член виконкому народного учительства розробив основи навчання в народній школі. Так, для учнів молодшої школи пізнання господарства проходило при обговоренні тем, які “дитина зможе зрозуміти, уявити собі. Я помагаю мамі (татові) в роботі”. На 5-му році науки педагог рекомендував опрацьовувати теми із суспільного життя, наприклад: “Розмови при полагоджуванні щоденних господарських та домашніх потреб” [1, с. 176]. Культурно-освітній діяч Д. Коренець вважається організатором кооперативного руху в Східній Галичині та теоретиком українського торговельно-кооперативного шкільництва кінця ХІХ – початку ХХ ст. [1, с. 242]. Автор у статті “Дайте дітям науку” (1918 р.) на основі аналізу зарубіжного досвіду про рівень господарства, яке “стоїть оперте на науці в школі” зазначає, що “часи господарювання, як батьки вчили, давно повинні у нас минутися ... наосліп не можна вести господарства. Треба користуватися науковим досвідом учених людей, котрі життя своє посвятили для піднесення господарства” [1, с. 247–248]. Доктор І. Велигорський у статті “Українознавство” (1934 р.) визначав метою навчання “створити людину нового типу на основах національних традицій, самостійну, приготовану до життя, людину діючу ... з охотою до співпраці в побудові кращого Завтра”. Дорога до цієї мети – це школа праці, активна школа, зміст навчання якої приготувати до життя [1, с. 115]. Ці узагальнюючі ідеї дослі-

дженів із наукового здобутку педагогів, культурно-громадських діячів галицького краю свідчать про надання особливого значення західноукраїнського вчительства ідеям впровадження основ господарської діяльності на різних рівнях шкільної освіти українського народу.

Висновки. Таким чином, до основних напрямів формування економічних знань учнів у закладах освіти в 1917–1927 рр. можна зарахувати: зв'язок школи з життям; активізацію вивчення основ економіки; впровадження радянської моделі шкільної освіти (введення концентру трудшколи, єдиної трудової монотехнічної 7-річної школи, тематики комплексів); теоретико-методичні розробки вчених, педагогів та громадських діячів у галузі педагогічної практики.

Подальшого розвитку потребують питання порівняння досвіду формування економічних знань в учнів Німеччини та України у 90-х рр. ХХ ст.; узагальнення форм, методів формування економічних знань у профільному навчанні відповідно до віку учнів школи.

Список використаної літератури

1. Антология педагогической мысли Украинской ССР / [сост. Н.П. Калениченко]. – М. : Педагогика, 1988. – 640 с.
2. Березівська Л.Д. Реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті : монографія / Л.Д. Березівська. – К. : Богданова А.М., 2008. – 406 с.
3. Історія української школи і педагогіки : хрестоматія / [упоряд. проф. О.О. Любар; за ред. В.Г. Кременя]. – К. : Знання, КОО, 2003. – 766 с.
4. Майборода В.К. Національна школа України: історія, розвиток, уроки / В.К. Майборода, С.В. Майборода // Рідна шк. – 1992. – № 11/12. – С. 6–16.
5. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні : [навч. посіб.] / Л.А. Медвідь. – К. : Вікар, 2008. – 124 с.
6. Народна історія українського школознавства: 1905–1933 : навч. посіб. / О.В. Сухомлинська [та ін.] ; за ред. О.В. Сухомлинської. – К. : Заповіт, 1996. – 304 с.
7. Народна освіта і педагогічна наука в Українській РСР: (1917–1967) : монографія / А.Д. Бондар, О.Г. Дзевєрін, Б.С. Кобзар [та ін.]. – К. : Рад. шк., 1967. – 482 с.
8. Проекти навчальних планів та схем комплектів трудшколи // Бюлетень Народних комісаріату освіти. – 1929. – № 16. – С. 18–22.

Василенко А.В. Опыт формирования экономических знаний в учебных заведениях Украины 1917–1927 гг.

Статья посвящена анализу школьной практики формирования экономических знаний учащихся Украины. Определены основные направления внедрения экономических знаний в период становления украинского государства (1917–1920 гг.) и советской власти (1921–1927 гг.).

Ключевые слова: трудовые монотехнические 7-летние школы, коммерческие школы, профильные модели, учебные планы.

Vasilenko A. Experience of formation of economic knowledge in educational institutions of Ukraine of 1917–1927

Article is devoted to the analysis of school practice of formation of economic knowledge of pupils of Ukraine. The main directions of introduction of economic knowledge in formation of the Ukrainian state (1917–1920) are defined and formation of the Soviet power (1921–1927).

Key words: labor nontechnical the seven-year schools, business schools, profile models, curricula.